

Մ ԲՈՆԱԳԻՏԱԿԱՆ

Վ. ԼՈՍՍԿԻ

ԱՍՏՎԱԾԱՅԻՆ ԼՈՒՅՍ*

Աստծու հետ միավորվելը մարդ անհատների մեջ իրականացող խորհուրդ է։ Մարդն Աստծու հետ միավորվելու իր ճանապարհին անհատականությունից երբեք ոչինչ չի կորցնում, թեև հրաժարվում է իր սեփական կամքից, իր բնական հակումներից։ Միայն ամեն ինչից (ինչ բնականից հատուկ է մրան) հրաժարվելու դեպքում է մարդկային անհատականությունը բացահայտվում շնորհի մեջ։ Այն, ինչ որ հարկադրաբար է, այն, ինչ որ անգիտակցաբար է, անհատական արժեք չունի։ Ջրկանքներն ու տառապանքները չեն կարող միավորվելու ճանապարհ դառնալ, եթե դրանք հոժարակամորեն չեն ստանձնվում։ Կատարյալ անհատականությունն իր բոլոր որոշումների մեջ բացարձակ գիտակից է. նա ազատ է ամեն տեսակի հարկադրանքից, ամեն տեսակի բնական կարիքներից։ Որքան առավել է շարժվում անհատականությունն Աստծու հետ միավորվելու ճանապարհով, այնքան նա ավելի գիտակից է դառնում։ Այս գիտակցությունը հոգևոր կյանքում՝ արևելյան ասկետիկ հեղինակների մոտ, իմացություն (γνώσις) է կոչվում։ Այն ամբողջականորեն դժրսկորվում է միստիկ ուղու բարձր աստիճանների վրա, իբրև Ամենասուրբ Երրորդության կատարյալ ճանաչողություն։ Այդ պատճառով Եվագր Պոնտացին Աստծու Արքայությունը նույնացնում է Ամենասուրբ Երրորդության ճանաչողության հետ, միավորվելու գիտակցությամբ։ Հակառակը. անգիտությունը (αγνοια) իր վերջնագծում ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ դժոխք՝ մարդկային անհատականության անկման սահման¹։ Հոգևոր կյանքը՝ մարդկային անհատականության աճը շնորհի մեջ, միշտ գիտակցական է, մինչդեռ անգիտությունը մեղքի մշան է՝ «հոգու քուն»։ Այսպիսով

* Вл. Лосский, Очерк Мистического Богословия Восточной Церкви, Глава XI, Божественный свет, стр. 238-251.

¹ Գործող գլուխներ, XXXIII, PG, т. 40, col. 1268 A.

պետք է միշտ արթուն լինել, գործել իբրև «լուստ որդիներ» (Եփ. Ե 8), հետևելով Պողոս առաքյալի խոսքերին. «Վեր կաց դու, որ անջում ես, և կանգնիր մեռելների միջից, և Քրիստոս պիտի լուսավորի քեզ» (Եփ. Ե 14):

Սուրբ Գիրքն առատ է լույսին, Աստվածային լուսավորմանը, Աստծուն վերաբերող արտահայտություններով, Որին տրվում է Լույս անվանումը: Արևելյան եկեղեցու Միստիկ Աստվածաբանության համար դրանք մետաֆորներ չեն, հոետորական ձևեր չեն, այլ Աստծու իրական ասպեկտն արտահայտող խոսքեր: Եթե Աստծուն Լույս են անվանում, ապա դա այն պատճառով է, որ Նա չի կարող օտար մնալ մեր փորձառությունից: «Գնոսիսը»՝ Աստվածային իմացությունն իր բարձրագույն աստիճանի վրա՝ անստեղծ Լույսի փորձառու ընդունումն է: Եվ այդ ընդունումն ինքընդատիճյան լույս է. «Քո լույսով ենք տեսնում լույսը» (Սղմ. ԼԵ 10): Դա այն է, ինչ ընդունվում է միստիկ փորձառության մեջ, և այն է՝ ինչ ընդունում են մրա մեջ լինելով: Սուրբ Սիմեոն Նոր Աստվածաբանի համար լույսի, այն է՝ գիտակցական հոգևոր կյանքի կամ «Գնոսիսի» փորձառու ընդունումը մարդկային անհատականության կողմից ձեռք բերված շնորհի բացահայտ ներկայությունն է. «Մենք ինչ չգիտենք, այն չենք ասում, բայց ինչ գիտենք դրա մասին»՝ վկայում ենք: Լույսն արդեն խավարի մեջ լուսավորում է և՛ գիշերը, և՛ ցերեկը, և՛ մեր սրտերում, և՛ մեր մտքում, և լուսավորում է մեզ հարատևորեն, անվիճարկելիորեն, անփոփոխելիորեն, ակնհայտորեն. բարբառում է, գործում է, ապրում ու կենսագործում և լույս է դարձնում մրանց, ովքեր լուսավորվում են իրենով: Աստված լույս է, և մրանք, ովքեր իրեն տեսնելուն են արժանանում, բոլորը տեսնում են Նրան իբրև լույս, և մրանք, ովքեր ընդունել են Նրան՝ իբրև լույս են ընդունել: Քանզի Նրա փառքի լույսը մախորդում է իր դեմքին, և առանց լույսի Նա չի կարող իրեն հայտնել: Նրանք, ովքեր չեն տեսել Նրա լույսը, չեն տեսել նաև իրեն, որովհետև Աստված լույս է, և մրանք, ովքեր չեն ընդունել Նրա լույսը, դեռևս չեն ընդունել շնորհը, քանի որ շնորհն ընդունողներն ընդունում են Աստծու լույսը և Աստծուն: Բայց մրանք, ովքեր դրան ընդունելուն կամ ճաշակելուն դեռևս չեն արժանացել, բոլորը դեռ օրենքի լծի տակ են գտնվում, դեռևս ստվերի ու պատկերների տակ են, դեռևս ըստ էության ստրկուհու զավակներ են: Թեկուզ դրանք լինեն թագավորներ, թեկուզ պատրիարքներ, թեկուզ քահանայապետեր կամ քահանաներ, թեկուզ ղեկավարներ կամ եմթականեր, թեկուզ աշխարհականներ կամ վանականներ: Նրանք բոլորը դեռևս խավարի մեջ են մտած և խավարի միջով են ընթանում, և չեն ուզում հասկանալ. թե ինչպես պետք է ապաշխարել: Ապաշխարությունը դուռ է, որը հանում է մարդուն խավարից և մտցնում լույսի մեջ: Ով դեռևս չի մտել լույսի մեջ և ինչպես որ հարկն է չի անցել ապաշխարության դռնով, նա ակնհայտորեն բարի չէ: Մեղք գործողը մեղքի ծառա է և ատում է լույսը, որպեսզի չբացահայտվեն իր գործերը²: Եթե կյանքը՝ մեղքի մեջ, երբեմն դիտավորապես անգիտակցական է լինում (մենք փակում ենք մեր

² Ծառ 79, 2. Ռուսերեն թարգմանությունը՝ Ֆեոֆան եպիսկոպոսի, II հրատ., էջ 318-319:

աչքերը, որպեսզի չտեսնենք Աստծուն), ապա կյանքը՝ շնորհի մեջ, գիտակցական անդուլ խորատուգում է՝ փորձառու ան Աստվածային լույսի մեջ:

Սուրբ Մակար Եգիպտացին ասում է, որ քրիստոնյաների սրտերում Սուրբ Հոգով բորբոքված շնորհի կրակը պարտադրում է նրանց իբրև լապտերներ փայլել Աստծու Որդու առջև: Աստվածային այդ կրակը մարդկային կամքին համաչափորեն մերթ աշխուժանում է և վառ լույսով փայլում, մերթ մվաղում է ու այլևս լույս չի տալիս կրքերից մթազմած սրտերում: «Անցյութական ու Աստվածային կրակը լուսավորում է հոգիները և թրծում նրանց ... Այս կրակը գործել է առաքյալների մեջ, երբ հրե լեզուներով խոսում էին: Այս կրակը ձայնի միջոցով լուսավորեց Պողոսին և պաշտառացրեց նրա միտքը, սակայն մթազմեց նրա տեսողության զգայարանը, քանզի նա ամմարմնապես տեսավ լույսի գործությունը: Այս կրակը տեսավ Մովսեսը մորեմու մեջ: Այս կրակը հրե կառքի տեսքով հափշտակեց Եղիային երկրից ... Ե՛վ հրեշտակները, և՛ ծառայող հոգիները այս կրակի պաշտառությամբ են հաղորդակցվում ... Այս կրակը հալածում է դևերին, ոչնչացնում է մեղքը, նա է հարության գործությունը, ամմահության գործունեությունը, սուրբ հոգիների լուսավորությունը, մտավոր ուժերի հաստատումը»³: Դրանք Աստվածային էներգիաներ են, «Աստվածության ճառագայթներ», որոնց մասին Դիոնիսիոս Արեոպագացին է խոսում, աշխարհ գերթափանցող, իրենց ստեղծականից դուրս իբրև լույսի մասին, որի մեջ Սուրբ Երրորդությունն է բնակվում, ճանաչողությունն ստեղծող արարչագործ ուժեր: Սուրբ Հոգով քրիստոնյաներին փոխանցված էներգիաներն այլևս չեն ներկայանում իբրև արտաքին պատճառներ, այլ իբրև աստվածացման ճանապարհով բնությունը փոփոխող շնորհ, ներքին լույս. «Աստծուն Լույս են անվանում ոչ թե ըստ իր էության, այլ ըստ իր էներգիաների», - ասում է Սուրբ Գրիգոր Պալամա⁴: Քանի որ Աստված հայտնվում է, հաղորդակցվում է, կարող է ճանաչվել՝ Նա լույս է: Եթե Աստծուն լույս են անվանում, ապա դա միայն նյութական լույսի համամանությանմբ չէ: Աստվածային լույսը այլաբանական կամ վերացական ճշանակություն չունի, այն միաստիկ փորձառության մեջ տրված իրականություն է: «Աստծու այդ փորձառու ճանաչողությունը տրվում է յուրաքանչյուրին ըստ իր չափի, և կարող է տարբեր լինել ըստ իր աստիճանի՝ կախված նրանց արժանիքներից, որոնց այն տրվում է»⁵: Աստծու կատարյալ տեսությունը, որը հնարավոր կլիներ ընկալել իր անստեղծ լույսի մեջ՝ «Ութերորդ օրվա» խորհուրդն է, այն վերաբերում է գալիք դարին: Նրանք, ովքեր արժանի են, հասնում են նրան, որ տեսնում են «Աստծու արքայությունը՝ գործությամբ եկած» (Մրկ. Ը 39) արդեն այս կյանքում, նմանությամբ այն բանի, ինչպես երեք առաքյալները տեսան այն Թաքորի վրա:

³ Հոգևոր գրույցներ, V. 8: PG, t. 32, col. 513 B; XII, 14, col. 565 AB; XXV, 9, 10, col. 673 (Ռուսերեն թարգմ. Հոգևոր գրույցներ, XXV, 9, 10, էջ 254-256):

⁴ Ընդդեմ Ակիմոփնոսի: PG, t. 150, col. 823.

⁵ Ս. Գրիգոր Պալամա, Վերափոխման ճան: PG, t. 151, col. 448 B.

Թաքորական լուսի բնության վերաբերյալ XIV դարի կեսերին Ուղղափառ Եկեղեցու դոգմատիկ ուսմունքի շատագույնների և Թովմա Աքվիմացու արևելյան կողմնակիցների միջև ծագած աստվածաբանական վեճերն ըստ էության առաջնակարգ ճշանակություն ունեցող կրոնական խնդրի են վերաբերել: Այստեղ հարց է դրվել միաստիկ փորձառության իրականության մասին, շնորհի ամստեղծ կամ ստեղծական բնության մասին: Այստեղ հարցեր են շոշափվել մարդու վերջնական կոչումի, նրա երանության և աստվածացման մասին:

Դա վիճաբանություն էր Միաստիկ Աստվածաբանության և կրոնական փիլիսոփայության միջև, կամ, ավելի ճիշտ, այնպիսի աստվածաբանության միջև, որը գործածում էր վերացական հասկացություններ, ուստի հրաժարվում էր ընդունել այն, ինչ իր համար անմտություն էր թվում՝ «հիմարություն»: Հայտնության և կրոնական փորձառության Աստված միաստիկայի մարզում կարծես թե հակադրված է փիլիսոփաների և գիտնականների Աստծուն, բայց մեկ անգամ ևս Աստվածային վերացականությունը հաղթեց մարդկային իմաստությամբ: Գտնվելով իրենց դիրքը որոշելու անհրաժեշտության առջև՝ իրերի մասին ամեն տեսակի փիլիսոփայական մտահայեցողության գերազանցող հասկացություններ ձևակերպել, փիլիսոփաները վերջնական արդյունքում պետք է կարծիք հայտնեին, որն իր հերթին հիմարություն էր թվում Արևելյան Եկեղեցու ուսմունքի համար. նրանք պետք է հաստատեին աստվածացնող շնորհի բնության ստեղծականությունը: Մենք չենք անդրադառնա այդ հարցին, որը քննարկել ենք IV գլխում, ուր խոսվում էր Աստվածային էության և էներգիաների միջև եղած տարբերությունների մասին: Մոտենալով մեր ակնարկի ավարտին, մենք պետք է Աստվածային էներգիաները մեկ այլ տեսանկյունով քննենք՝ անստեղծ լուսի տեսանկյունով, որի մեջ Աստված հայտնվում և հաղորդակցվում է նրանց, ովքեր իր հետ միության մեջ են մտնում:

Այդ լուսը (φῶς) կամ լուսավորումը (ἐκλάμψις) կարելի է սահմանել իբրև Աստվածության, Աստվածային էներգիաների կամ շնորհի տեսանելի հատկանիշ, որի մեջ Աստված ճանաչվում է: Այս լուսը բանականության կարգի չէ, ինչպիսին երբեմն լինում է մտքի լուսավորումը՝ այլաբանական և վերացական իմաստով վերցրած: Դա նաև զգայական կարգի իրականությունն է: Բայց և այնպես այս լուսը միաժամանակ լցնում է բանականությունն ու զգացումը՝ բացահայտելով ամբողջական մարդուն և ոչ թե նրա ունակություններից մեկը: Աստվածային լուսը իբրև միաստիկ փորձառությամբ տրված իրականություն, միաժամանակ գերազանցում է զգացումն ու բանականությունը: Այն նյութական չէ և իր մեջ զգայական ոչինչ չունի: Այդ պատճառով Սիմեոն Նոր Աստվածաբանն իր բանաստեղծություններում այն «անտեսանելի կրակ» է անվանում, թեև հաստատում է դրա տեսանելիությունը.

Հիրավի Աստվածային կրակ է,
Անստեղծ ու անտեսանելի,
Անսկիզբ ու աննյութ...⁶,

բայց սա մեծ մտային լույս չէ: Այսպես կոչված «Հագիորեոսիկ տոմարը»՝ թաթրական լույսի մասին աստվածաբանական վիճաբանությունների ժամանակ Աֆոնի վանականների կողմից ստեղծված ջատագովությունը, տարբերակում է մտցնում զգայական լույսի, մտավոր լույսի և հավասարապես առաջին երկուսը գերազանցող անստեղծ լույսի միջև: «Մտքին հատուկ է մի լույս ընդունել,- ասում են Աֆոնի վանականները,- իսկ զգացումին՝ մեկ ուրիշ, զգայական լույսով զգայական առարկաներն են հայտնաբերվում, իսկ մտքի լույսով՝ դատողությունների մեջ ամփոփված իմացությունն է հայտնվում: Հետևաբար տեսողությանն ու մտքին հատուկ չէ միևնույն լույսն ընդունել, այլ նրանցից յուրաքանչյուրն իր բնությանն ու դրա սահմաններին համապատասխան է գործում: Բայց երբ արժանավորներն ստանան հոգևոր և գերբնական շնորհն ու զորությունը, նրանք և՛ զգացումով, և՛ մտքով տեսնում են այն, ինչ գերազանցում է ամեն զգացում և ամեն միտք... Ինչպես այն գիտի միակ Աստված, և այդպիսի ներգործություններ զգացողները»⁷:

Պայծառակերպության մասին խոսող սուրբ հայրերի մեծամասնությունը հաստատում է առաքյալներին հայտնված լույսի անստեղծ ու Աստվածային բնությունը: Սուրբ Գրիգոր Աստվածաբանը, Սուրբ Կյուրել Ալեքսանդրացին, Սուրբ Մաքսիմիանոս Խոստովանողը, Սուրբ Անդրեաս Կրետացին, Սուրբ Հովհան Դամասկացին, Սուրբ Սիմեոն Նոր Աստվածաբանը, Սուրբ Եփիմ Զիգաբենը արտահայտվում են հատկապես այս իմաստով, և կարիք չկա նրանց խոսքերն իբրև փոխաբերական արտահայտություններ մեկնաբանել: Սուրբ Գրիգոր Պալաման զարգացնում է այս ուսմունքը միատիկ փորձառության վերաբերյալ հարցի կապակցությամբ: Լույսը, որն առաքյալները տեսել էին Թաթրի վրա, ըստ բնության հատուկ է Աստծուն: Հավիտենական, անվախճան, ժամանակից և տարածությունից դուրս գոյություն ունեցող, Հին Կտակարանում այն հայտնվում էր իբրև Աստծո փառք, որն արարածների համար սարսափելի ու անտանելի մի հայտնություն էր, քանզի մինչև Քրիստոս այն արտաքին, մարդկային բնությանն օտար և եկեղեցուց դուրս էր: Ահա թե ինչու, ըստ Սիմեոն Նոր Աստվածաբանի, Դամասկոսի ճանապարհին Աստվածային լույսի հայտնությամբ Պողոս առաքյալը կուրանում և գետնին է փոխվում, քանի որ նա դեռևս հավատք չուներ ի Քրիստոս⁸: Հակառակը, Մարիամ Մագդաղենացին, ըստ Սուրբ Գրիգոր Պալամայի, կարող էր տեսնել հարության լույսը, որը, չնայած գիշե-

⁶ Ս. Սիմեոն Նոր Աստվածաբանի գործեր, Սմիրնյան հրատ., 1886, մաս II, էջ 1:

⁷ PG, t. 150, col. 1833 D.

⁸ Ժառ. 57, 1. Ռուսերեն հրատարակությունը՝ Աֆոնի Պանտեխիսոնի վանքի, հրատ. II, էջ 36; Ս. Գրիգոր Պալամա, ֆիզիկական գլուխներ և այլն (գլուխ. 67): PG, t. 150, col. 1169 A.

րային խավարին, լցնում էր Տիրոջ գերեզմանն ու տեսանելի դարձնում այն ամենը, ինչ այնտեղ էր գտնվում: Մինչդեռ երբ «զգայական օրը» դեռևս չէր լուսավորել երկիրը, այդ լույսն ուժ տվեց նրա աչքերին՝ հրեշտակներին տեսնելու և նրանց հետ զրուցելու համար⁹: Մարմնավորման պահին Աստվածային լույսը կենտրոնացավ, եթե կարելի է այդպես ասել, Քրիստոսի՝ Աստվածամարդու մեջ, Որի մեջ մարմնապես բնակվեց Աստվածային ամբողջությունը: Սա նշանակում է, որ Քրիստոսի մարդկային բնությունն Աստվածային բնության հետ ունեցած առանձնավորական միությունը Աստվածացավ, որ Քրիստոս իր երկրավոր կյանքի ընթացքում միշտ լուսավորված է եղել՝ մարդկանց մեծամասնության համար անտեսանելի մնացող Աստվածային լույսով: Տիրոջ պայծառակերպությունը ժամանակի և տարածության մեջ բովանդակված հայտնությունն էր, Քրիստոսի համար այդ պահին ոչ մի փոփոխություն տեղի չունեցավ, նույնիսկ Նրա Աստվածային բնության մեջ, բայց փոփոխություն տեղի ունեցավ առաքյալների գիտակցության մեջ՝ որոշ ժամանակով հնարավորություն ստանալով իրենց Ուսուցչին տեսնել այնպիսին, ինչպիսին Նա եղել է՝ իր Աստվածության հավիտենական լույսով փայլող¹⁰: Սա առաքյալների համար, հավիտենական իրականությունների ընդունմամբ, ելք էր պատմությունից: Սուրբ Գրիգոր Պալաման Պայծառակերպության մասին իր զեկույցում ասում է. «Տիրոջ պայծառակերպության լույսը չի սկսվել և չի վերջացել, այն աներառական է մնացել ժամանակի ու տարածության մեջ և՛ արտաքին զգացողությանը չենթարկվող, չնայած որ տեսանելի եղավ մարմնական աչքերով... Իրենց զգացումների հատուկ վերափոխությամբ Տիրոջ աշակերտները մարմնից դեպի Հոգի եկան»¹¹:

Աստվածային լույսը մարմնավոր աչքերով տեսնելու համար, ինչպես աշակերտները տեսան այն Թաբորի վրա, պետք է այդ լույսին հաղորդակից լինել, պետք է շատ կամ քիչ չափով նրանով վերափոխվել: Այսպիսով, միաստիկ փորձառությունը շնորհի ներգործությամբ մեր բնության վերափոխումն է ենթադրում: Սուրբ Գրիգոր Պալաման պարզ խոսում է այս մասին. «Աստվածային էներգիաները բաժին ստացած անձը կարծես թե լույս է՝ և՛ լույսի հետ է, և՛ լույսի հետ մեկտեղ գիտակցաբար տեսնում է այն, ինչ առանց այդ շնորհի՝ բոլորի համար ծածկված է, այն զերազանց է ոչ միայն մարմնավոր զգացումների համեմատ, այլև այն ամենի, ինչ մեզ տեսանելի է... Քանզի սրտով սրբազործվածները տեսնում են Աստծուն, Որը Լույս լինելով բնակվում և հայտնվում է իրեն սիրողների ու իր կողմից սիրվածների մեջ»¹²:

⁹ Ժառ 20: PG, t. 151, col. 268 AB.

¹⁰ Հագիոքիտիկ տոմար: PG, t. 150, col. 1232 C.

¹¹ PG, t. 151, col. 433 B.

¹² Ժառ Սուրբ Աստվածածնի տաճար մտնելու մասին, Ս. Գրիգոր Պալամայի 22-րդ զրույց, Աթենք, 1861, էջ 175-177:

Մարմինը չպետք է խոչընդոտի միաստիկ փորձառությանը: Մարմնական բնության վերաբերյալ մանիքեական արհամարհանքն օտար է ուղղափառ ճգնափորությանը: «Մենք մարդ անվանումը հոգու կամ փարմնի համար առանձնաբար չենք գործածում, այլ երկուսին միասին, քանզի ամբողջական մարդն է ստեղծվել Աստծու պատկերով», - առում է Սուրբ Գրիգոր Պալաման¹³: Մարմինը, Պողոս Առաքյալի արտահայտության համաձայն, պետք է հոգևոր մարմին դառնա: Մեր վերջնական նպատակը միայն Աստծուն մտքով հայելը չէ: Եթե դա այդպես լիներ, ապա մեռելներից հարություն առնելու կարիք չէր լինի: Երանությանն արժանացողներն իրենց ամբողջական ստեղծական բնությամբ կոեսենն Աստծուն երես առ երես: Ահա թե ինչու «Տոմարը» արդեն այստեղ իսկ՝ երկրի վրա սրբագործված մարմնական բնության մեջ որոշ «հոգևոր նախատրամադրություններ» է եմթադրում: «Եթե մարմինը պետք է հոգու հետ գալիք դարի անճառելի բարիքներից մասնակցի, ապա կասկածից վեր է, որ նա դրանց մեջ հնարավորության չափով արդեն հիմա պետք է մասնակցի... Քանզի մարմինը նույնպես Աստվածային իրերի փորձառություն ունի, երբ պարզվում է, որ հոգու չարչարված ուժերը մահացած չեն, այլ պայծառակերպված ու սրբագործված»¹⁴:

Աստվածության շնորհը հայտնվող լույս լինելով չի կարող մեր կողմից չընդունվել: Մենք չենք կարող չզգալ Աստծուն, եթե մեր բնությունը հոգեպես առողջ վիճակում է գտնվում: Ներքին կյանքի անզգայությունն անբնական վիճակ է: Պետք է սովորել զատորոշել մեր հոգու վիճակները, ինչպես նաև՝ դատել միաստիկ կյանքի հայտնությունների մասին: Այդ պատճառով Սուրբ Սեբաստիան Սարովսկին իր հոգևոր խրատները հետևյալ խոսքերով է սկսում. «Աստված սրտերն ու երիկամները ջերմացնող ու բորբոքող կրակ է: Այսպիսով, եթե մենք մեր սրտերում սառնություն ենք զգում, որը սատանայից է, քանզի սատանան սառն է, ապա կանչենք Տիրոջը, ու Նա կգա և մեր սրտերը կատարյալ սիրով կջերմացնի ոչ միայն իր հանդեպ, այլև՝ մերձավորի: Եվ ջերմության երեսից կհալածվի բարիատյացի սառնությունը»¹⁵: Ծնորհն իրեն ճանաչել է տալիս իբրև ուրախություն, խաղաղություն, ներքին ջերմություն, լույս: «Միաստիկ գիշերվա» հոգևոր չորության վիճակը Արևելյան Եկեղեցու հոգևոր կյանքում այլ իմաստ ունի, քան Արևմտյան հոգևոր կյանքում: Աստծու հետ ավելի ու ավելի սերտ հաղորդակցության մեջ մտնող մարդը չի կարող լույսից դուրս մնալ:

¹³ Հոգու և մարմնի գրույցներ: PG, t. 150, col. 1361 C. Ս. Գրիգոր Պալամային վերագրվող այս աշխատասիրության վավերականությունը երկբայական է, համեմայն դեպս այն պատկանում է նույն հոգևոր ուղիորդությանը:

¹⁴ PG, t. 150, col. 1233 BD.

¹⁵ Լ. Ի. Գեմիսով, Երանելի Սեբաստիանի՝ Սարովսկի հրաշագործի սուրբ մասունքների հայտնությունը, վարքը, սկրանքները, հրաշքներն ու հոգևոր խրատները, Մ., Ստուպինի հրատ., 1904, էջ 420:

Եթե մա խավարի մեջ խորատուզված վիճակում է հայտնվում, ապա դրա պատճառն այն է, որ իր բնությունը մթազմվել է ինչ-որ մեղքով, կամ էլ Աստված փորձում է նրան, որպեսզի առավել զորացնի նրա մախանձախնդրությունը: Այսպիսի վիճակները կարելի է հաղթահարել հնազանդությամբ ու խոնարհությամբ, որոնց փոխարեն Աստված պատասխանում է նրանով, որ կրկին հայտնվում է հոգում՝ Իր լույսը հաղորդելով որոշակի ժամանակով Իր կողմից լքված մարդկային էությանը: Հոգևոր չորությունը հիվանդագին վիճակ է, որը չի կարող երկարատև լինել. այն երբեք չի քննարկվել Արևելյան Եկեղեցու հայրերի կողմից՝ իբրև Աստծու հետ միավորվելու ճանապարհին անհրաժեշտ ու բնական էտապ: Այս ճանապարհին մտնելիս վիճակները չափազանց հաճախ են, բայց միշտ էլ վտանգավոր, քանի որ դրանք մեծ կապվածություն ունեն ճշդիւ-ի, տրամության ու հուսալքության հետ, սրտի սառնելու հետ, որն անզգայություն է առաջացնում: Սա մարդուն հոգևոր մահվան սահմանին կանգնեցնող փորձություն է: Քանզի դեպի սրբություն վերելքը, Աստվածային լույսի համար պայքարը անվտանգ չեն: Նրանք, ովքեր լույս են փնտրում, Աստծու մեջ գիտակցական կյանք են փնտրում, հոգևոր մեծ վտանգի են ենթարկվում, սակայն Աստված չի թողնում նրան խավարի մեջ խարխալել:

«Ես հաճախ եմ տեսել լույսը, - ասում է Սուրբ Սիմեոն Նոր Աստվածաբանը, - և երբեմն այն հայտնվում էր իմ ներսում, երբ իմ հոգին խաղաղություն ու լուրջություն ուներ, իսկ երբեմն այն հայտնվում էր ինձ հետվում, կամ մույնիսկ ամբողջովին ծածկվում էր, և երբ ծածկվում էր, ինձ անսահման տրամություն էր պատճառում, քանզի այն ժամանակ ես մտածում էի, որ հավանաբար այն այլևս չի կամենում հայտնվել: Բայց երբ ես սկսում էի արցունքներ հեղել, և ամեն ինչից, ամեն տեսակի օտարվածություն և ամեն տեսակի հնազանդություն ու խոնարհություն ցույց տալ, այն ժամանակ մա կրկին երևում էր, ինչպես արեգակը, երբ այն հալածում է ամպի թանձրությունը և ստիճանաբար երևում է բերկրայից... Այսպես, վերջիվերջո, Դու անճառելի, անտեսանելի, անշոշափելի, մշտաշարժ, ամենուր, միշտ և ամեն ինչում ներկա և ամեն ինչ իրականացնող, անտեսանելի և ամեն ժամ թաքնվող... Ե՛վ ցերեկը, և՛ գիշերը, հեռացող ու մոտեցող, կամաց-կամաց հալածեցիր իմ մեջ եղող խավարը, ցրեցիր ինձ ծածկող ամպը, մաքրեցիր իմ մտքի աչքերի բիբերը, բացեցիր իմ հոգու լսողությունը... Ինձ այդպիսին դարձնելով՝ Դու մաքրեցիր իմ երկինքն ամեն տեսակի ամպից, այսինքն՝ իմ մաքրված հոգին, որի մեջ անտեսանելիորեն զալով՝ չգիտեմ ինչ ձևով և որտեղից, Դու ամենագո, հանկարծակիորեն, իբրև մի ուրիշ արեգակ հայտնվելով, բնակվում ես նրանում: Ո՛վ անճառելի բարեհաճություն...»¹⁶: Այս խոսքերը մեզ ցույց են տալիս, որ հոգու չորությունը փոփոխվող երևույթ է, որը չի կարող մշտական վիճակ լինել: Ե՛վ իսկապես, հերոսական պայքարը, որը մենք տեսնում ենք Աստծու հետ ողբերգական բաժանումից տրամությամբ համակված Արևմտյան քրիստոնեության մեծ սրբերի մոտ, «միստիկ գիշերը»՝ որպես ուղի, որ-

¹⁶ Ըստ 90-րդը Ֆեոֆան եպիսկոպոսի թարգմանության մեջ, II հրատ. էջ 487-488:

պես հոգևոր անհրաժեշտություն, ծանոթ չէ Արևելյան Եկեղեցու ճգնաժամներին: Երկու ավանդությունները բաժանվել են ուսմունքի խորհրդավոր՝ Սուրբ Հոգուն՝ սրբության աղբյուրին վերաբերող կետում: Երկու տարբեր դոգմատիկ տեսություններ համապատասխանում են երկու փորձառությունների, բացարձակապես իրար չնմանվող սրբության երկու ուղիների¹⁷: Դրան տանող ճանապարհները Եկեղեցու բաժանումից հետո նույնական չեն Արևմտային ու Արևելյան համար: Ոմանք գեթեմանյան գիշերի միայնության ու լքվածության մեջ Քրիստոսի հանդեպ իրենց ունեցած հավատարմության մասին են վկայում, մյուսները՝ Աստծո հետ իրենց միավորությամբ՝ վստահությունն են ձեռք բերում պայծառակերպության լույսի մեջ:

Սուրբ Սեբաստիոն Սարովսկու՝ Ն. Ա. Մոտովիլովի հետ ունեցած զրույցի մի հատված, ամեն տեսակի աստվածաբանական տրակտատներից լավ է բացատրում, թե ո՞րն է այդ վստահությունը, Աստծու հետ միավորվելու այդ ճանաչողությունը (Գնոսիս): Զմեռվա առավոտյան, անտառեզրին տեղի ունեցող զրույցի ժամանակ այդ աշակերտը Սուրբ Սեբաստիոն Սարովսկուն՝ իր ուսուցչին, ասում է. «Ամեն դեպքում ես չեմ հասկանում, թե ինչպես ես պետք է հաստատ համոզված լինեմ, որ ես Աստծու Հոգու մեջ եմ: Ես ինչպե՞ս ինքս իմ մեջ ճանաչեմ Նրա ճշմարիտ հայտնությունը»:

Հայր Սեբաստիոն պատասխանում է. «Ես արդեն ձեզ ասել եմ, որ դա շատ դյուրին է, և մանրամասնորեն պատմել եմ ձեզ, թե ինչպես եմ մարդիկ Աստծու Հոգու մեջ լինում, և ինչպես պետք է ըմբռնել Նրա հայտնությունը մեր մեջ... Ձեզ ի՞նչ է այլևս հարկավոր, Հայր Սուրբ»:

Ես ասացի. «Հարկավոր է, որ ես լավ հասկանամ դա»:

Այդ ժամանակ Հայր Սեբաստիոն բավականին պինդ բռնեց իմ ուսերից և ասաց.

«Հայր Սուրբ, մենք հիմա, ձեզ հետ երկուսով, Աստծու Հոգու մեջ ենք, ինչո՞ւ եք դուք ձեր աչքերը խոնարհել, ինչո՞ւ ինձ չեք նայում»:

Ես պատասխանեցի. «Հայր, չեմ կարող նայել, քանզի ձեր աչքերից կայծակներ են թափվում: Ձեր երեսը արևից պայծառ է դարձել, և իմ աչքերը ցավից ծակում են»:

Հայր Սեբաստիոն ասաց. «Մի՛ վախեցեք, ձերո՞ւ բարեձնություն, դուք էլ այժմ այնպես լուսավոր եք դարձել, ինչպես ես ինքս: Դուք ինքներդ այժմ Աստծու Հոգու լիության մեջ եք, հակառակ դեպքում դուք ինձ այդպիսին չէիք կարող տեսնել»: Եվ դեպի ինձ հակելով գլուխը՝ ականջիս մեղմորեն ասաց. «Օճորհակալություն հայտնեք Տեր Աստծուն ձեր հանդեպ ցուցաբերած իր անճառելի ողորմածության համար,

¹⁷ Արևմտյան և Արևելյան Եկեղեցիներին հատուկ աստվածաբանական ուղիները հակադրելով, մենք ոչինչ միանշանակ պնդել չենք ուզում: Չափազանց նուրբ և բազում տարբեր երանգներ ունեցող այս առարկան դուրս է մնում համակարգման ամեն տեսակի փորձերից: Այսպես, Արևմտադարձ միստիկ խավարի փորձառությունը քննվում է արևմտյան այնպիսի սրբերի համար, ինչպես, օրինակ, Ս. Բեռնարդ Կլերվալցու համար: Մյուս կողմից՝ Արևմտյան Եկեղեցու ճգնաժամների հոգևոր կյանքը մեզ է ներկայացնում «միստիկ գիշերվա», համեմայն դեպս, բավականին մի քնորոշ օրինակ, հատկապես՝ Ս. Տիխոն Զադոնսկու (XVIII դ.) մոտ:

դուք տեսաք, որ ես մույնիսկ չխաչակնքվեցի, այլ միայն իմ սրտում մտքով Տեր Աստծուն աղոթեցի և իմ ներսում ասացի. «Տեր, արժանացրու իրեն՝ մարմնական աչքերով պարզ տեսնելու Քո Սուրբ Հոգու այն գալուստը, որին Դու Քո ծառաներին ես արժանացնում, երբ բարեհաճում ես հայտնվել նրանց Քո սքանչելի փառքի լույսի մեջ»: Եվ ահա, Հայր Սուրբ, Տերը վայրկենապես իրականացրեց թշվառ Սերաֆիմի խոսքի խնդրամբը... Ինչպե՞ս մենք շնորհակալություն չհայտնենք Նրան՝ մեզ երկուսիս տրված այս անճառելի պարգևի համար: Այսպիսով, Հայր Սուրբ, մույնիսկ մեծ անապատականներին միշտ չէ, որ Տերը հայտնում է իր ողորմածությունը, այս դեպքում արդեն Աստծու շնորհը, իբրև որդեսեր մայր, մույն իր՝ Մարիամ Աստվածամոր բարեխոսությամբ, բարեհաճեց միախառնել ձեր փշրված սիրտը: Հայր Սուրբ, ինչո՞ւ չեք նայում իմ աչքերի մեջ, պարզապես նայեք, մի՛ վախեցեք: Աստված մեզ հետ է»: Այս խոսքերից հետո ես նրա երեսին նայեցի, և ինձ վրա ավելի մեծ ու երկյուղալից սարսափ ընկավ: Կեսօրվա արևի կենտրոնում նրա ամենավառ ճառագայթների մեջ, ձեզ հետ խոսող մարդու դեմքը պատկերացրեք: Դուք տեսնում եք նրա շրթների շարժումը, նրա աչքերի փոփոխվող արտահայտությունները, լսում եք նրա ձայնը, զգում եք, որ մեկը ձեռքերով ձեր ուսերից է բռնել, բայց ո՛չ այդ ձեռքերն են տեսնում, ո՛չ ինքներդ ձեզ, ո՛չ էլ նրա կերպարանքը, այլ միայն կուրացնող, շրջագծով մի քանի սաժեն հեռու տարածվող, և իր վառ փայլով բացատի ձմեռ շղարշը և թե՛ ինձ ու թե՛ մեծ ծերունուն ծածկող փաթիլները լուսավորող լույս...»:

«Դուք հիմա ի՞նչ եք զգում», - հարցրեց ինձ հայր Սերաֆիմը: Ես պատասխանեցի. «Անմկարագրելի լավ»: «Սակայն, ինչպե՞ս լավ, - հարցրեց նա, - հատկապես ի՞նչը»: Ես պատասխանեցի. «Իմ հոգում այնպիսի լուրջություն ու խաղաղություն եմ զգում, որ այն ոչ մի խոսքով չեմ կարող արտահայտել»:

«Ի-ա, ձերդ աստվածսիրություն, այն խաղաղությունն է, - ասաց Հայր Սերաֆիմը, - որի մասին Տերն ասաց իր աշակերտներին. «Ջխաղաղությո՜ւն իմ տամ ձեզ, ոչ որպէս աշխարհս տայ» (Հովհ. ԺԴ 27), ըստ առաքելական խոսքի. «Ամեն միտք գերազանցող» խաղաղություն: «Է՛լ ինչ եք զգում», - հարցրեց ինձ Հայր Սերաֆիմը: Ես ասացի. «Իմ ամբողջ սրտում անսովոր ուրախություն է»: Եվ Հայր Սերաֆիմը շարունակեց. «Երբ Աստծու Հոգին բարեհաճում է մարդու մկատմամբ և իր էջքի լիությամբ լուսավորում է նրան, այդ ժամանակ մարդու հոգին անճառելի ուրախությամբ է լցվում, քանզի Աստծու Հոգին ինչին որ դիպչում է, ամեն ինչ ուրախալից է դարձնում... Այդ ուրախության ճախասաղմերը մեզ տրվում են այժմ, և եթե դրանից այդպես քաղցր, լավ ու զվարճալի է մեր հոգիներում, ապա ինչ ասել այն ուրախության մասին, որը պատրաստված է այնտեղ՝ երկնքում, այստեղ՝ երկրի վրա լացողների համար: Հայր, ահա և դուք ձեր երկրային կյանքում բավականին լաց եք եղել, և տեսեք, թե տակավին այս կյանքում Տերն ինչպիսի ուրախությունով է ձեզ միախառնում: Հիմա, Հայր Սուրբ, մեր գործն այն պետք է լինի, որ աշխատանք աշխատանքի կցե՛նք ուժից ուժ բարձրանա՛նք և հասնենք Քրիստոսի կատարելու-

թյան տարիքի աստիճանին... Հենց այդ ժամանակ է, որ մեզ քիչ և կարճ հայտնվող այժմյան ուրախությունն իր կատարյալ ամբողջությամբ մեզ կհայտնվի, և ոչ ոքի չի վերցնի մեզանից այն գերերկրային անճառելի հաճույքների լիությունը»¹⁸:

Մի փորձառության մասին այս պատմությունն իր պարզության մեջ Արևելյան Եկեղեցու հայրերի ամբողջ ուսմունքն է պարունակում «Գոմսիսի» շնորհի ճանաչողության մասին, որն իր ամենաբարձր աստիճանին է հասնում Աստվածային լույսի ճանաչողության մեջ: Այդ լույսն Աստծու հետ միավորման հասած մարդկային անհատականությունն է լցնում: Դա այլևս զմայլվածություն չէ, փոփոխական վիճակ չէ, որը շլացնում է՝ մարդկային էությանը կտրելով իր սովորական փորձառությունից, այլ՝ գիտակցական կյանք է լույսի, Աստծու հետ անդադար հաղորդակցության մեջ: Իրապես, վերևում մենք Սիմեոն Նոր Աստվածաբանից այն հատվածը մեջբերեցինք, ուր ասվում է, որ զմայլվածության վիճակները հատուկ են մանավանդ այն անձանց, որոնց բնությունը դեռևս չի փոփոխվել, և որոնք իրենց կյանքը դեռ չեն կառուցել Աստծու մեջ: Արդեն երկրային կյանքում սկսվող ստեղծական բնության պայծառակերպությունը մոր երկնքի ու մոր երկրի խոստումն է, արարածի մուտքն է հավիտենական կյանք՝ նախքան մահն ու հարությունը: Երկրային կյանքում նույնիսկ ամենամեծ սրբերից շատերը չէ, որ այդ վիճակին են հասնում: Երանելի Սերաֆիմի օրինակը հատկապես նրանով է ապշեցուցիչ, որ նա մեզ բավականին մոտ դարաշրջանում հարություն է տալիս առաջին դարի քրիստոնեության անապատական հայրերի սրբությունը, որը «կանոնյան» դարձած մեղանշումի հետևանքով մեր հավատքի համար կարծես թե անհավանական, իսկ մտքի համար՝ քննական ու սառն է թվում: Մենք միշտ պատրաստ ենք նոսրամեջակա մարզին, «հավատքի մարզին» վերագրել այն ամենը, ինչը չի տեղավորվում օրենքի կամ, ավելի ճիշտ, մեր ընկած բնության սովորությունների մեջ: Փիլիսոփայական ճանապարհով մեր սահմանափակ բնության ինքնավարության պաշտպանությունը, որի համար անհասանելի է շնորհի փորձառու ճանաչողությունը, մեր անգիտակցականության գիտակցական հաստատումն է, հրաժարումն է աստվածաճանաչողությունից, հրաժարումն է լույսից, մարդկանց մեջ հակադրություն է՝ Աստծու հետ հարաբերության ամբողջական գիտակցությունը բացահայտող Սուրբ Հոգուն:

Հենց նույն հոգևոր գրույցում, որը մենք վերևում մեջբերեցինք, Սուրբ Սերաֆիմը հարց տվողին ասում է. «Մենք իրականում սուրբ հավատքի՝ մեր Տիրոջ՝ Հիսուս Քրիստոսի հանդեպ մեր համատարած սառնությամբ և Նրա Աստվածային նախախնամության գործերի նկատմամբ անուշադրությամբ այն բանին ենք հասել, որ գրեթե չենք հասկանում Սուրբ Գրքի խոսքերը: Ոմանք ասում են. այս հատվածն անհասկանալի է, քանզի մի՞թե առաքյալներն իրենց մեջ այդպես ակնհայտորեն կարող էին Սուրբ Հոգին զգալ: Այստեղ որևէ սխալ չկա»: Սակայն որևէ սխալ չէր

¹⁸ «Քրիստոնեական կյանքի նպատակի մասին». երանելի Սերաֆիմ Սարովակո գրույցը Ն. Ա. Մոտովիլովի հետ. Սերգիև Պոսադ, 1914, էջ 17-20:

եղել... և չկար... Այդ բոլորը մերանից ծնվեց, որ, կամաց-կամաց քրիստոնեական գիտակցության պարզությունից հեռանալով, մենք լուսավորվելու պատրվակով անգիտության այնպիսի խավարի մեջ ենք մտել, որ մեզ անըմբռնելի է թվում այն, ինչի մասին վաղ քրիստոնյաները պարզ դատել են, և մարդկանց մեջ Աստծու հայտնությունների մասին ամենասովորական խոսակցությունները զրուցակիցներից ոչ մեկին տարօրինակ չի թվացել»¹⁹:

Մենք «քրիստոնեական գիտակցության պարզությունը» այնտեղ ենք գտնում, ուր այդ գիտակցությունն ու սերը միասին են՝ խորհրդավոր փորձառության մեջ, աշխարհի աչքից ծածկված, մերանց կյանքում, ովքեր Ամենասուրբ Երրորդության հավիտենական լույսի հետ են միավորվում, սակայն այս փորձառությունն անպատմելի է: «Գալիք դարի իրերի համար, - ասում է Սուրբ Եփրեմ Ասորին, - հարազատ ու ճշմարիտ անվանում չկա, դրանց մասին միայն մեկ պարզ գիտակցություն կա, որը վեր է ամեն անվանարկությունից և ամեն բաղադրյալ սկզբնավորությունից, ձևից, գույնից, ուրվագծումից և ամեն տեսակի մտացածին անվանումից»²⁰: «Սա մերթ կա, մերթ էլ անգիտություն է, որի մասին ասված է, որ այն բարձր գիտակցություն է»²¹: Այս պարագային մենք կրկին ապոֆատիկականի մարզում ենք հայտնվում այնտեղ, որտեղից մենք մեր ուսումնասիրությունն սկսեցինք Արևելյան Եկեղեցու ուսմունքի մասին: Սակայն Աստվածային մեզի փոխարեն՝ դա լույս է, ինքնագիտակցության կորստի փոխարեն՝ ամբողջովին շնորհի մեջ բացահայտվող անհատականության գիտակցություն: Այստեղ խոսքը ձեռք բերված կատարելության մասին է, Աստծու հետ միավորվելու շնորհական գործության մեջ վերափոխված բնության մասին: Այս փորձառությունն ինչպես հասկացնել մերան, ով չի ունեցել այն: Այն, ինչ Սուրբ Սիմեոն Նոր Աստվածաբանը փորձում է արտահայտել իր հակասական արտահայտություններում, մեզ թույլ է տալիս տեսնել այն, ինչը դեռևս ծածկված է մնում մեր անսուրբ գիտակցությունից: «Երբ մենք կատարյալ շնորհի մեջ ենք, այդ ժամանակ մա այլևս չի գալիս, ինչպես մախկիմում՝ անձն ու անտեսանելի, այլ մի ուրիշ տեսքով է գալիս՝ Աստծու տեսքով, քանզի Աստված չի հայտնվում որևէ ուրվագծի կամ պատկերացման մեջ, այլ հայտնվում է իբրև պարզ, անտեսանելի լույսով կազմված, անհասանելի ու անճառելի: Սրանից ավելի ես չեմ կարող ոչինչ ասել: Մի խոսքով՝ Նա իրեն պարզորեն է հայտնում, բավականին լավ է ճանաչվում, կատարելապես անտեսանելի է երևում, անտեսանելիորեն խոսում ու լսում է, Աստված իր էությանը մերանց հետ է խոսում, ովքեր շնորհով իրենից ծնված աստվածներ են. զրուցում են ինչպես ընկերն ընկերոջ հետ՝ երես առ երես: Հոր մասն սիրում է իր որդիներին, և անասմանորեն սիրվում է մերանց կողմից, և մերանց համար մի հրաշալի տեսիլք ու երկյուղալից լսողություն է լինում, որոնց մասին մերանք, ինչպես որ պետք է, չեն կարող խոսել, բայց չեն կարող մահ լուել:

¹⁹ «Քրիստոնեական կյանքի մատակցի մասին», էջ 33 և 10:

²⁰ Ռուսերեն թարգ., էջ 63:

²¹ Ռուսերեն թարգ., էջ 67:

Նրանց մեջ Սուրբ Հոգին լինում է այն ամենը, որն, ինչպես լսում ենք, Աստվածային գրքերում Երկնային Արքայության մասին է ասվում. հատկապես՝ մարգարիտ, մանանեխի հատիկ, թթխմոր, ջուր, կրակ, հաց, կենաց ջուր, մահիճ, ամուսնական դոյակ, ամուսին, ընկեր, եղբայր և հայր: Եվ ես ինչ կարող եմ ասել անպատմելիի մասին, քանզի ինչ աչքը չի տեսել և ինչի մասին ականջը չի լսել և ինչ մարդու սիրտը չի մտել, ինչպես կարող է լեզուն չափել, և ինչպես կարելի է խոսքով ասել: Հիրավի դա անկարելի է: Չմայած որ մենք այս ամենը ձեռք ենք բերել, և մեր ներսում ունենք այն Աստծուց տրված, սակայն ամենևին չենք կարող այն ո՛չ մտքով չափել, ո՛չ խոսքով բացատրել»²²:

Համաձայն անստեղծ լույսի ջատագովների, գալիք դարի իրերի փորձառությունը դոգմատիկորեն չի կարող սահմանված լինել: Այսպես՝ Հին Ուխտում դոգմաների և օրենքի պատվերների հետ միասին կար դրա մարգարեական ըմբռնումը, ինչը ծածկվեց և Եկեղեցում դոգմա դարձավ: Այսպես է նաև ավետարանական դարաշրջանում, որի մեջ ապրում ենք մենք, դոգմաների հետ միասին, կամ էլ, ավելի ճիշտ, նույն դոգմաների մեջ մեր առջև ծածկված խորությունն է բացվում գալիք դարին ու Աստծու Արքայությանը վերաբերող խորհուրդը²³: Նաև կարելի է ասել, որ Հին Ուխտը հավատքով է ապրել և հույսին է ձգտել, որ ավետարանական դարը հույսով է ապրում և սիրո է ձգտում, որ սերը խորհուրդ է, որը հայտնվում և ամբողջականորեն իրականանում է միայն գալիք դարում: Նրա համար, ով սեր է ձեռք բերել, «խավարն անցնում է և ճշմարիտ լույսն արդեն իսկ լուսավորում է» (Ա, Հովհ. Բ 8), ինչպես այդ մասին Սուրբ Հովհաննես Աստվածաբանն է ասում:

Աստվածային լույսն այստեղ՝ երկրի վրա, ժամանակի մեջ է հայտնվում: Այն բացահայտվում է պատմության մեջ, բայց այն այս աշխարհից չէ, այն հավիտենական է և ճշմանակում է ելք՝ պատմական կյանքից: Սա «Ութերորդ օրվա» խորհուրդն է, ճշմարիտ ճանաչողության խորհուրդը, «Գնոսիսի» կատարելությունը, որի ամբողջությունը չի կարող խառնված լինել այս աշխարհով նախքան նրա վախճանը: Սա երկրորդ գալստյան սկիզբն է, երկրորդ գալուստը սուրբ հոգիներում, վերջնական հայտնության սկիզբը, երբ Աստված հայտնվում է բոլորին Իր անմատչելի լույսի մեջ: Ահա թե ինչու, ըստ Սիմեոն Նոր Աստվածաբանի, նրանց համար, «ովքեր լույսի որդիներ և գալիք օրվա գավակներ են դարձել և միշտ կարող են ինչպես ցերեկով բարեպաշտորեն քայլել, նրանց համար երբեք չի գա Տիրոջ օրը, քանի որ նրանք միշտ Նրա հետ են և Նրա մեջ են: Բանգի Աստծու օրը նրանց համար չի հայտնվում, ովքեր արդեն լուսավորվում են Աստվածային լույսով, այլ այն հանկարծակիորեն նրանց մեջ է հայտնվում, ովքեր կրքերի խավարում են գտնվում, աշխարհում ըստ աշխարհի են ապրում և սիրում են այս աշխարհի փառքը. նրանց համար

²² Ժառ 90-րդ, Ռուսերեն հրատ. Աֆոնսկի Պանտելեիմոնի վանքի, համար II, էջ 488-489:

²³ Հագիոթիսիկ տոմար: PG, t. 150, coll 1225-1227.

անսպասելիորեն է հայտնվում, հանկարծակի, և նրանց երկյուղալից է թվում ինչպես անհաճոքության ու անտանգի կրակը»²⁴:

Աստվածային լույսը մեր գիտակցության հիմքն է դառնում, նրանում մենք ճանաչում ենք Աստծուն և ճանաչում ենք ինքներս մեզ: Այն Աստծու հետ միության մեջ մտնող մեր էության խորքն է թափանցում, որը նրա համար Աստծու դատաստան է դառնում՝ անխառն ահեղ դատաստանը: Քանզի, ըստ Սուրբ Սիմեոնի, երկու դատաստան կա. մեկը կատարվում է այստեղ՝ երկրի վրա, այս դատաստանն է մկատի ունի փրկությունը, մյուսը՝ աշխարհի վախճանին, որը դատապարտության դատաստանն է. «Իրական կյանքում, երբ ապաշխարության շնորհիվ մենք ազատորեն և կամովին Աստվածային լույսի մեջ ենք մտնում, մենք մեղադրված ու դատապարտված ենք լինում, սակայն Աստվածային սիրով ու ողորմածությամբ այդ մեղադրանքն ու դատաստանը գաղտնաբար պիտի տեղի ունենա մեր հոգիների խորքերում, մեր սրբագործման ու մեղքերի թողության համար: Այն ժամանակ միայն Աստված ու մենք ենք տեսնում մեր սրտերի ծածկված խորությունները: Նրանք, ովքեր իրական կյանքում անմասնապա դատաստանի են ենթարկվում, ուրիշ փորձությունից կարող են չվախենալ: Իսկ նրանց համար, որ չեն ցանկանում դեռ այստեղ՝ երկրի վրա լույսի մեջ մտնել, որպեսզի մեղադրված ու դատապարտված չլինեն, ով ատում է լույսը, Քրիստոսի երկրորդ գալուստը հայտնում է այժմ ծածկված լույսը և բացահայտ է դարձնում այն ամենը, ինչ մինչ այդ գաղտնիք էր մնում: Այն ամենը, ինչ մենք հիմա թաքցնում ենք՝ չկամենալով հայտնել մեր սրտերի խորքերի ապաշխարությամբ, այն ժամանակ կհայտնվի լույսի մեջ, Աստծու դեմ դիմաց, ամբողջ տիեզերքի առջև, և այն, ինչ իրականում մենք մեզանից ներկայացնում ենք, բացահայտ կդառնա»²⁵:

Բոլորի մոտ Աստվածային լույսի մեջ ամբողջական գիտակցությունը Քրիստոսի երկրորդ գալուստյան ժամանակ կբացահայտվի: Սակայն դա շնորհի մեջ ազատականորեն բացահայտվող, Աստծու կամքի հետ համաձայնության մեջ եղող գիտակցությունն է չի լինի, դա ներմուծված գիտակցությունն է, այսպես ասած՝ դրսից, անհատականության մեջ՝ նրա կամքից անկախ բացահայտվող, ներքապես մարդկային էությունների հետ միավորվող լույս, այսինքն՝ ըստ Սուրբ Մաքսիմիանոս Խոստովանողի՝ «շնորհից դուրս»: Աստվածային լույսն անտանգի տանջանք կդառնա նրա համար, ով այն իր ներսում ձեռք չի բերել: Ըստ Սուրբ Եփրեմ Ասորու՝ «գեհեննում տանջվողները սիրո խարազանին են ենթարկվում: Եվ որքա՛ն դառն ու դաժան է այդ սիրո տառապանքը: Քանզի նրանք, ովքեր զգում են, որ իրենք մեղանշել են սիրո դեմ, տառապանքի երկյուղ ծնող ցանկացած բանից առավել տանջանքներ են կրում, սիրո դեմ մեղանշելու համար ցանկացած հնարավոր պատժից ավելի սարսափելի սիրտը խոցող տրտմություն: Որևէ մեկին վայել չէ այն միտքը, որ մեղավորները գեհենում Աստծու սիրուց զրկվում են... Այլ սերն իր զորությամբ երկակիորեն

²⁴ Ժառ 57, 2. Ռուսերեն հրատ. Աֆոնսկի Պանտելեիմոնի վանքի, համար II, էջ 37:

²⁵ Նույն տեղում:

է ներգործում. այն տանջում է մեղավորներին... Եվ իրենով ուրախացնում է իրենց պարտականությունները կատարողներին»²⁶:

Մեռելներից հարությունն ինքնին մարդկային էության վիճակի համար հայտնություն կլինի, քանզի մարմնի միջից կթափանցեն հոգու խորհուրդները: Իր վախճանաբանական նախախնամության աստվածաբանության մեջ Սուրբ Մակար Եգիպտացին հետևյալ ձևով է արտահայտում այս միտքը. «Աստվածության այդ երկնային կրակը, որը քրիստոնյաները դեռ այժմ, վեցերորդ դարում, իրենց ներսում սրտում են ընդունում, նրանց սրտի ներսում է ներգործում, երբ կործանվի մարմինը, դրսից կսկսի ներգործել և կրկին կկցորդի մարմնի անդամները՝ կործանված մարմնի անդամների հարությունն իրականացնելով»²⁷: Այդ ժամանակ այն ամենը, ինչ հոգին կուտակել է իր ներքին գանձարանում, մարմնի մեջ արտաքինից կհայտնվի: Ամեն ինչ լույս է դառնալու, ամեն ինչ անստեղծ լույսով է ներթափանցելու: Սրբերի մարմինները Փրկչի փառավոր մարմնին են մմանվելու, որպիսին այն հայտնվեց առաքյալներին պայծառակերպության օրը: Աստված լինելու է «ամեն ինչ ամեն բանի մեջ», և Աստծու շնորհը, իբրև Ամենասուրբ Երրորդության լույս, փայլելու է մարդկային բազում առանձնավորությունների մեջ, բոլոր նրանց մեջ, ովքեր ձեռք են բերել այն, նրանք իբրև նոր արեգակներ Հոր Արքայության մեջ Որդու՝ Լուսնի Պարգևատրուի մման են դառնալու՝ Սուրբ Հոգով պայծառակերպված: «Իր Ամենասուրբ Հոգու շնորհը,- ասում է Սուրբ Սիմեոն Նոր Աստվածաբանը,- առաքյալների վրա իբրև լուսատու է փայլելու, և նրանց մեջ Դու ես փայլելու, Դու, անմատչելի արեգակ: Այդ ժամանակ նրանք բոլորն էլ Քո Հոգով լուսավորվելու են՝ իրենց հավատքի ու գործերի, իրենց հույսի և իրենց սիրո չափով, Քո ողորմության մեջ անսահման, ով Աստված»:

Երկրորդ գալստյան ժամանակ և վերջին ժամանակների լրումին աշխարհի ամբողջությունը Աստծու հետ կատարյալ միության մեջ է մտնելու: Այդ միությունը լինելու է Եկեղեցում՝ Սուրբ Հոգու շնորհը ձեռք բերած յուրաքանչյուր մարդկային անհատականության մեջ, յուրահատուկ կերպով է հայտնվելու: Բայց որտեղով են անցնում Եկեղեցու սահմանները մահվանից անդին, և ինչպիսին է նրանց փրկության հնարավորությունը, ովքեր այս կյանքում չեն ճանաչել լույսը, դա մեզ համար Աստվածային գթասրտության գաղտնիքն է մնում, որը մենք չենք համարձակվում քննել, բայց որը մենք չենք էլ կարող սահմանափակել մեր մարդկային չափանիշներով:

Ռուսերենից թարգմանեց

ԱՐՄԱՆ ՍԱՐԿԱՎԱԳ ՍԱՐՈՅԱՆԸ

²⁶ Ռուսերեն թարգմ., էջ 76:

²⁷ Հոգևոր գրույցներ, XI, 1:PG, t. 34, col. 544 D (Ռուսերեն թարգմ., էջ 110):